

તા.૧૩.૧.૨૦૦૬ માટે

અખબારી યાદી :-

‘... એનું વખાણ સદા સુણાવજો.’

ગુજરાતી શબ્દકોશો છેલ્લાં આઠસો વરસમાં જબ્બરી હરણફાળ ભરી છે. ગુજરાતી ભાષાનો કદાચ પહેલવહેલો શબ્દકોશ ઈ.સ. ૧૨૮૦માં ઠક્કુર સંગ્રામસિંહે રચ્યાનું કહેવાય છે. એ પછી, વીર નર્મદનો ‘નર્મકોશ’ સહિત, નાનામોટા અનેક કોશો પ્રકાશિત થયા છે, તેમ ઈતિહાસ નોંધે છે. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનો ‘સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ’ એ સૌમાં મોખરાને સ્થાને છે. એ સૌની ઉજ્જવળ પ્રવૃત્તિથી અને ભાષાની તંતોતંત ખિદમતથી ભાષાનું તેજ પ્રગટ્યું છે. ... અને હવે, એકવીસમી સદીના આ ઉઘડતા દાયકે, ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના પૂરા સાથસહકારમાં, સંમિલિત બનતાં બનતાં અને સૌને સાંકળતાં સાંકળતાં, રતિલાલ ચંદરયા રચિત ‘ગુજરાતી ડિજિટલ ડિક્શનરી’ લોકઅર્પિત થઈ રહી છે.

‘ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ’ દ્વારા પ્રકાશિત ‘ખિસ્સાકોશ’, ‘વિનીત જોડણીકોશ’ અને ‘સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ’; કેશવરામ કે. શાસ્ત્રી સંપાદિત ‘બૃહદ્ ગુજરાતી કોશ’ના બંને ખંડો; પાંડુરંગ ગણેશ દેશપાંડે રચિત ગુજરાતી - અંગ્રેજી અને અંગ્રેજી - ગુજરાતી શબ્દકોશો; નરહરિ કે. ભટ્ટ સંપાદિત ‘અંગ્રેજી - ગુજરાતી વિનયન શબ્દકોશ’; પ્રબોધ પંડિત રચિત ‘ફોનેટિક એન્ડ મોર્ફોલોજીકલ ફ્રિક્વન્સી ઓફ ગુજરાતી લેંગ્વેજ’; શાંતિલાલ શાહ (દામકાકર) રચિત ‘વિરુધ્ધાર્થ શબ્દકોશ’ તેમ જ ઈશ્વર દવે રચિત ‘થિસોરસ’માંથી કેટલુંકને આ ડિજિટલ શબ્દકોશમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. વર્તમાન તેમ જ ભાવિ પેઢીઓની જરૂરિયાતોને પૂરી કરે તેવી રચના આ ગુજરાતી ડિજિટલ ડિક્શનરીમાં કરવામાં આવી છે. આ તમામ આદરમાન કોશોને આવરતો, આ પ્રકારનો આ પ્રથમ તેમ જ એક માત્ર શબ્દકોશ છે.

આપણા આદરમાન શબ્દકોશકાર મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈએ ‘સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ’ની પાંચમી આવૃત્તિના નિવેદનમાં લખ્યું છે તેમ, ‘ભાષાની સેવાને માટે અખૂટ ક્ષેત્ર પડેલું છે - કામ કરનારા જોઈએ.’ આવું કામ કરનારા એક એટલે રતિલાલ ચંદરયા. આ સમગ્ર પ્રકલ્પના ‘વિશ્વકર્મા-પુરુષ’, ૮૪ વર્ષીય રતિલાલ પ્રેમચંદ ચંદરયાએ આ ભગીરથ કામ પાર પાડવાને સારુ સક્રિયપણે, તનથી, મનથી, ધનથી, મહાયાગ માંડ્યો હતો. ગુજરાતી ડાયસ્પોરાના એક અગ્રગણ્ય ઉદ્યોગવીર ચંદરયા પરિવારે, કેન્યાના પાટનગર નાયરોબીથી આરંભી આજે જગતમાં ઠેરઠેર પોતાનો ધંધોધાપો સુપેરે વિકસાવ્યો છે. આ મહાભારત શું કામ પૂરાં બે દાયકાને આરે હાલમાં પરિપૂર્ણ થયું છે.

શરૂઆતનાં વરસો આફ્રિકામાં ગાળ્યાં બાદ હાલ લંડન સ્થાયી થયેલા રતિભાઈ ચંદરયાને શાળા, મહાશાળાનું બહુ ઝાઝું શિક્ષણ મળ્યું નહોતું; તેમ છતાં, સ્વપ્રયાસે ગુજરાતીનો મહાવરો કેળવતાં કેળવતાં ગુજરાતી શબ્દરચનાશાસ્ત્રને ક્ષેત્રે એમણે અપ્રતીમ અને ગણનાપાત્ર કામ કર્યું છે. ૧૯૪૬ના અરસામાં એ જૂનું રેમિંગ્ટન ગુજરાતી ટાઈપરાઈટર ખરીદી લાવી આપમેળે ગુજરાતી ટાઈપીંગ શીખેલા. ત્યારથી ગુજરાતી ભાષાને પણ આધુનિક ઉપકરણોનો લાભ મળે તે માટે તેમની મહેચ્છા જાગી. ત્યારથી જ તેઓ આ ક્ષેત્રે પ્રયત્નશીલ છે. અઘાતન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ અહીં થયો છે અને શબ્દભંડોળનાં વિધવિધ રૂપાંતરોનું કમ્પ્યુટરિકરણ કરવામાં આવ્યું છે. આટલું ઓછું હોય તેમ, વળી, ‘ગુજરાતી સ્પેલચેકર’ પણ અહીં સરળતાએ ઉપલબ્ધ છે. એમનું સૌથી મોટું અને વિશિષ્ટ કામ તો આ ‘ગુજરાતી સ્પેલચેકર’ સર્જવાનું છે. ગુજરાતી ભાષાની જોડણી સરળ નથી, એવો મોટા ભાગના ભાષકોનો અનુભવ છે. વળી, વિદ્વાન ભાષાશાસ્ત્રીઓ પણ કહે કે ‘સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ’માંના જોડણીના નિયમો સારી જોડણી કરવામાં સહાયભૂત થતા નથી. આ પરિસ્થિતિમાં, ‘ગુજરાતી સ્પેલચેકર’ આશીર્વાદરૂપ નીવડશે એ નિશ્ચિત છે. છાપકામ જેવા વ્યવસાયને તેનાથી મોટી સગવડ પ્રાપ્ત થશે. આમ, આ સઘળાં કામોનો જોટો જડવો મુશ્કેલ છે. રતિલાલ ચંદરયા શા એક જાજરમાન તપેશૂરીનું સોણલું હવે, સ્વપ્રયાસે, ફોર્નું છે, કૉલ્યું છે.

‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’નાં તત્કાલીન પ્રમુખ ધીરુબહેન પટેલે આ પ્રકલ્પને અનેક કલાકો આપ્યાં છે અને તેનાથી ખૂબ પ્રભાવિત થયાં છે. એ કહેતાં હતાં : ગુજરાત સરકાર, ગુજરાતની યુનિવર્સિટીઓ અને અમારાં જેવી સાહિત્ય પરિષદનાં કામ તમે કરી રહ્યા છો. આટલું ઓછું હોય તેમ વિનોદ અધ્વર્યુ, કુલીનચંદ્ર યાજ્ઞિક, રસેન્દ્ર પંડ્યા, બાબુલાલ મ. શાહ તેમ જ ચંદુભાઈ એમ. શાહ સરીખા વિદ્વાન તજજ્ઞોનો અનુભવ પ્રકલ્પનાં ખરાંપણાંની ચકાસણી કરવા માટે ધીરુબહેને મેળવી આપ્યો હતો.

ચન્દ્રકાન્ત બક્ષીએ એકદા લખેલું : ‘શબ્દકોશ જેવી પ્રવૃત્તિઓ માટે તો બધી જ દિશાઓ ખુલ્લી છે. આ માટે ગુજરાતી દિમાગો કેટલા તૈયાર છે ?’ ગુજરાતી ભાષામાં કામ પાડતાં દરેક સમસામયિકને આજે ઉત્તમ સમજશક્તિ અને જ્ઞાનવાળા પૂઝરીડરો પણ મળી શકતાં નથી. પુસ્તકપ્રકાશન ક્ષેત્રે પણ એની મૂંઝવણ આપણને જોવા મળે છે. વળી, ભાષા - સાહિત્ય ક્ષેત્રે કામ કરતી કુડીબંધ અગ્રગણ્ય સંસ્થાઓની પણ મુશ્કેલીઓ પારાવાર જોવા મળે છે. તો પછી નિશાળો, કૉલેજો તથા યુનિવર્સિટીઓમાં ક્યાં ય ઝાઝી અરાજક્તા વ્યાપી હોય. ખરું ને ? એ દરેકને આ ગુજરાતી ડિજિટલ ડિક્શનરી દ્વારા જ્ઞયદો જ જ્ઞયદો થવાનો છે. આ સામગ્રી અમુતમુક દાન સામે મેળવી શકાશે. આ તેમ જ અન્ય આનુષંગિક કામને સદાયને માટે ચાલુ રાખી શકાય તે માટે આ અને આવા

દાનના ભંડોળનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. કમ્પ્યુટરના કી-બોર્ડ પર ફક્ત આંગળીઓ ફેરવતાં ફેરવતાં જ આ કસબનો ઉપયોગ કરીને, શબ્દાર્થ, જોડણી અથવા વિરુદ્ધાર્થો અહીં મળી આવે છે. અહીં-તહીં-સર્વત્ર, વ્યાપેલા ગુજરાત અને ગુજરાતી જમાતને, આમ, આ ભાતીગળ કામથી અપરંપાર સરળતા થશે.

ગુજરાતી રાજભાષામાં વહેવાર કરતી ગુજરાત સરકાર તેમ જ તેમના અનેકવિધ ખાતાઓ અને રાજ્યભરના સરકારી દફતરો ઉપરાંત ભાષા-સાહિત્યને ક્ષેત્રે કામ કરતી નાનીમોટી ઐચ્છિક તથા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને માટે, આથી, વધુ સારી રીતે તથા ઝડપથી કામો નિપજાવવાનું બનવાનું છે. આ પ્રકલ્પ ગુજરાતી ભાષાના વિકાસમાં જાણો આપશે તથા દેશવિદેશમાં ઠરીઠામ થયેલાં અનેક ગુજરાતીઓને, ગુજરાતી ભાષામાં રસ લેનારાઓને મદદરૂપ થઈ શકે એવી બધી ક્ષમતા ય એમાં ભરી પડી છે.

અંદાજે વીસ લાખ ઉપરાંત સંજ્ઞાઓ અને શબ્દો આ પ્રકલ્પમાં ગોઠવાયા છે. અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતીના ૩૨,૦૩૪; ગુજરાતીમાંથી અંગ્રેજીના ૪૭,૮૩૬; ગુજરાતીમાંથી ગુજરાતીના ૧,૪૮,૭૦૮; વિરુદ્ધ શબ્દો ૫,૧૪૪ તેમ જ રૂઢિપ્રયોગો ૧૫,૬૮૪ જેવડી સંખ્યા થવા જાય છે. ઈન્ટરનેટી ગુજરાતી સામયિક “કેસૂડાં”ના તંત્રી કિશોર રાવળ કહે છે તેમ આપણા માટે આ અણમોલ સોગાદ છે. હાલને તબક્કે આ સામગ્રીને ઈન્ટરનેટ પર gujaratiledicon.com નામક એક વેબસાઈટ પર મૂકવામાં આવી છે. આ વેબસાઈટ પર એ સામગ્રી પાથરી હોવાથી દુનિયામાં ગમે ત્યાં એ વાંચી શકાય છે.

આપણી ભાષાઓ માટે વિવિધ જાતના ફોન્ટને કારણે ઝંઝટ થાય છે. આમાં આધુનિક ટેકનોલોજી અપનાવી ‘યૂનિકોડ’નો ઉપયોગ કર્યો છે, જેથી વાંચવાનું સરળ થઈ ગયું છે. વળી, ભૂલો સુધારવા માટે બીજી આવૃત્તિ બહાર પડે એની વાટ જોવાની જરૂર નથી. જેમ જેમ ભૂલો મળતી જાય તેમ તેમ એ સુધારી શકાય. ગુજરાતી શબ્દો લખવા માટે સરસ મજાનું ‘કી-બોર્ડ’ બનાવાયું છે. એટલે ‘માઉસ-કી’ દાબી આસાનીથી અને કોઈ પણ જાતની તાલીમ વગર પણ આ વાપરી શકાય છે. સાધનનો ઉપયોગ કરનારને સરળ સૂચનો આપવાની પણ એમાં વ્યવસ્થા મૂકવામાં આવી છે.

કિશોર રાવળ લખે છે : મોટા ભાગના લોકોને ખબર હોય છે, થંસોરસ શું છે ? તે છતાં ન જાણતા હોય તેને માટે બે શબ્દો કહ્યું ? થંસોરસ એટલે હૈયે છે અને હોઠે નથી, એવી એક મૂંઝવણ શબ્દ શોધવા માટે મનમાં ઊભી થાય તેનો ઈલાજ. મનમાં આવતો એ સંદર્ભનો એક શબ્દ આપો અને એ શબ્દ પરથી જે જે દિશામાં તરંગો

ઉમટે, જે જે વિચારધારાઓમાં ફાંટા પડી શકે એ બધાંનો એક ઢગલો તમને પીરસે એ થંસોરસ !

દરમિયાન, ગઈ દિવાળીએ રતિલાલ ચંદરયાએ શુભકામનાઓ દર્શાવતો એક કાગળ મિત્રવર્તુળને લખેલો.
એમાંથી આરંભના ત્રણ ફકરાઓ અહીં લઈએ :

‘આ મહિને હું ૮૪ વર્ષમાં પ્રવેશ્યો. બે વરસ પહેલાં કરાવેલી બાયપાસ સર્જરી પછી મારી ગાડી આમ તો બરોબર ચાલતી હતી, પણ હમણાં હમણાં એ જરા ખખડાટ કરવા લાગી છે. પણ કંઈ વાંક છે ? પાર્ટ્સ ઘસાઈ ગયાં છે. મોડેલ વીસમી સદીના શરૂઆતનું છે. ઘસારો તો લાગે જ ને ! બદલાવવા માટે નવાં પાર્ટ્સ મળે નહીં. એટલે કાળજી લઈને કોઈ અકસ્માતનો ભોગ ન થવાય તે માટે સચેત રહેવાનું. પણ ક્યાં, ક્યારે, કોઈએ આ વિષે બાંધધરી આપી છે ?

‘સદ્ભાગ્યે મારા કમ્પ્યુટરનું મગજ સાબૂત છે. ક્યારેક મારી મેમરી ચિપ્સ દગો દે છે. પરિણામે જૂની સાયવીને રાખેલી અગત્યની વસ્તુઓ ભુલાઈ જાય છે. નવી નવી વસ્તુઓ આવતી જાય છે. પણ પોતાની મેળે જ મેમરી એક ધનેડું ફેંકે એમ ફેંકી દે છે. મેન્યુઅલ કહે છે કે મેમરી સતેજ અને કાયમ પ્રવૃત્ત અને સજાગ રાખવી. હું બહુ નિષ્ઠાથી પ્રયત્ન કરતો રહ્યો છું અને નવા નવા વિચારોનું નવનીત મંથન કરતો રહ્યો છું પણ લાગે છે કે હવે એ નવા વિચારો તદ્દન રદી જેવા, બિનઉપયોગી હોય છે અને ખાલી શક્તિનો વ્યય કરાવે છે.

‘૨૦૦૫નું વર્ષ ખૂબ જ ફળદાયક નીવડ્યું છે. નવી રિક્શનરી સમાપ્તિ સુધી પહોંચી છે. તેને વેબસાઈટ પરે જાહેરમાં મૂકી છે. હમણાં કમ્પ્યુટરના જાણકાર, ઉત્સાહી એક જૂથ ‘ઉત્કર્ષ’નો પરિચય થયો છે. એમણે કમ્પ્યુટર માટે એક સરસ ગુજરાતી ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ બનાવી છે. આપણને ગૌરવ થાય તેવું કામકાજ છે. એમણે આ પ્રવૃત્તિમાં રસ દર્શાવ્યો છે. ગુજરાતી લેક્સિકોનની જવાબદારી એમને સોંપી મુક્ત થઈ જવાની વાટાઘાટો ચાલે છે.

“ઉત્કર્ષ’ના નેજા હેઠળ હવે એક સી.ડી.માં આ રિક્શનરી, સ્પેલચેકર અને તેમની ઓપરેટીંગ સિસ્ટમ બહાર પડે છે. આ સાધનો મેળવવા આવેલી દાનની રકમના ભંડોળને આ પ્રવૃત્તિઓની સહાય માટે વાપરવાનો ઈરાદો છે.’

સમય સમય પર આ આખા પ્રકલ્પને સંવર્ધિત અને અદ્યતન કરતાં રહેવાની પૂર્ણ પ્રતિબદ્ધતા પણ અમે

જાહેર કરીએ છીએ .

આ સમૂળા પ્રકલ્પની વિશેષ વિગતો અને તે કામની સીડી નકલ મેળવવા સંદરયા ફાઉન્ડેશનનો અને/અથવા 'ઉત્કર્ષ'નો સંપર્ક કરવો. નામ - સરનામું આ મુજબ છે :

Chandaria Foundation, 12 Sudhakar, 26 Narayan Dabholkar Rd., Mumbai-400 006.

E-mail: <comcraft@vsnl.com>

Utkarsh - Radix Solutions, 104, Kent Gardens, 51st Rd., TPS3, Borivali (W), Mumbai-400 092.

E-mail: <support@utkarsh.org>

“ગુજરાતી પૂરી કે અધૂરી, એ વિષે વિવાદ કોઈ વેળા સાંભળવામાં આવે છે. કહેવત છે કે, યથા રાજા તથા પાજા; યથા ગુરુસ્તથા શિષ્ય; એમ જ કહેવાય કે, યથા ભાષકસ્તથા ભાષા - જેવો બોલનાર તેવી બોલી ...”

‘ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ’ પુસ્તકમાં, તેના કર્તા રેવરન્ડ જોસેફ વાન સોમરન ટેલરે, ઈ.સ. ૧૮૬૭માં, આમ લખ્યાનું ‘સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ’માં નોંધાયું છે. એમની આ પ્રાર્થનામાં અમે પણ સામેલ છીએ. વધુમાં એ કહેતા હતા :

‘ગુજરાતી - આર્યકુલની, - સંસ્કૃતિની પુત્રી, - ઘણી ઉત્કૃષ્ટ ભાષાઓની સગી ! તેને કોણ કદી અધમ કહે !

‘પ્રભુ એને આશીર્વાદ દેજો. જુગના અંત સુધી એની વાણીમાં સત વિદ્યા, સદ્જ્ઞાન, સદ્ધર્મનો સુબોધ હોજો. અને પ્રભુ - કર્તા, ત્રાતા, શોધક - એનું વખાણ સદા સુણાવજો.’

વિપુલ કલ્યાણી
ડિસેમ્બર, ૨૦૦૫
વેમ્બલી